

Múltidézés a moralitás jegyében

„A humánium gondolata kavarog itt mindig, mert a humániumra Erdélynek oly nagy szüksége van, mint a falat kenyérre“ — írta az erdélyi szellemiséget jellemezve Kacsó Sándor 1938-ban. Most, hogy önéletrajzi visszaemlékezéseinek második kötetről* készülök beszámolni, indításként e tételt kell idéznem, mert úgy érzem, könyve hitelesen fejezi ki e krédónak elkötelezett pálya erkölcsi nagyságát s emberi szépségét. Tudjuk, eszmény és valóság között a történelem viharai-ban nem volt olyan teljes összhang, mint ahogy az Kacsó megszépítő summázásában jelentkezik. Ami nem volt, nem lehetett egyértelműen érvényes egy hányatott sorsú, tragikus ellentmondásoktól szaggatott országrész távolról sem egységes szellemi képletében, maradéktalanul annak bizonyul a szerző életében, amelyben tett és szó, elvek és hétköznapi cselekvés kiegészítik egymást.

Sokféle szempontból lehet, kell is méltatni Kacsó — kiemelkedő eseménynek, tettnek számító — memoárjait. A jelígenek beillő indító-idezet azonban arra készítet, hogy mindenekelőtt etikai jelentését emeljem ki. Meggyőződésem (s ennek már kifejezést adtam), hogy (különösen a fiatalabb nemzedékek szempontjából) főként azok a visszaemlékezések bizonyulnak tanulságokban gazdag, katartikus hatású olvasmányoknak, amelyek nem csupán egy többé-kevésbé távoli korról közvetítenek ismereteket, hanem mai problémáinkban, vívódásaikban is eligazító magatartás-modelleket kínálnak. Ehhez pedig elengedhetetlen, hogy a visszaemlékező bírálattalag viszonyuljon múltjához, kortársaihoz és akkori döntéseihez, mintegy demonstrálva az önmeghaladás szükségét a változó idők sodrában. Persze, ez az igény nincs ellentétben a következetesség, a helytállás, az eszmei hűség s az áldozatvállalás követelményével. Kacsó Sándor könyve kitűnően is példázta ezeknek az erényeknek a komplementaritását. A *Fogy a virág, gyűl az iszap* erkölcsi értékét méltatva, nem hagyhatom elismerés nélkül szerzőjének — említett önkritikai szemléletéhez kapcsolódó — őszinteségét, puritánságát, önvizsgáló szigorát és szerénységét sem. E nagy erkölcsi-emberi kvalitások viszont csak fokozzák Kacsó visszaemlékezéseinek forrásértékét a két világháború közötti kisebbségi létről, a romániai magyarság „kisebbségi létélmény“-éről.

Ez az élmény pedig nem egy elvont közügyiség síkján, hanem az egyéni, családi és közösségi lét valaminő — örömtől, bánatoktól kísért, bölcsességtől és poézistól belengett — szerves egységében jelentkezik, ami Kacsó tanúságtételét igaz emberi dokumentummá avatja. Ahogy a gyakran lírai hangvételű, a születést a haláltól elválasztó íven mozgó önéletrajzi részletek a korabeli társadalmi-politikai-irodalmi viszonyok tárgyilagos felelevenítésébe beépülnek, az nemcsak s talán nem is elsősorban az író fölényes mesterségbeli tudását dicséri, hanem éppen a már említett élet-egységet fejezi ki. Jelzi, hogy a modern társadalomfejlődés elidegenítő, s a múltbeli kisebbségi lét személyiségsorvasztó mechanizmusai ellenére az önmagát, sorsát tudatosan választó és változtató egyéniség megközelítheti a teljességet.

Totalitásigény jellemzi egyébként messzemenően Kacsó Sándor könyvét. Ezért bizonyul ez a hiteles múltidézés az önismeret nélkülözhetetlen forrásának, alkotóelemének. „A feledés száműzetésbe visz, emlékezés a megváltás titka“ — mondotta a bölcs, és ha a memória nem is szavatolja egymagában az üdvösséget, bizonyos, hogy népek, nemzetiségek amnéziája vagy közömbössége történelmük iránt — jövőjükét tenné kérdésessé. Innen a hagyományápolás fontossága, innen az ahistorizmus még itt-ott kísértő, kellően fel nem ismert veszélye. A nemzeti hagyományok ápolásában változatlanul időszerű osztálykritérium érvényesítése azonban nem azonosítható valaminő beszűkítő, értékkiakasztó törekvésekkel; ez a szempont az értékek széles karolású tudatosítását, értelmezését és hierarchizálását igényli. Valóban, nincs olyan autentikus érték egy nemzet vagy egy nemzetiség örökségében, amelyről lemondhatna, amelyet pusztulni szabadna hagynia. Kacsó Sándor könyvének egyik jelentős érdemét éppen abban látom, hogy az egykori

* Kacsó Sándor: *Fogy a virág, gyűl az iszap*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1974.

kisebbségi lét szinte teljes (a társadalmi, gazdasági, politikai, művelődési, egyházi stb. vonatkozásokat érintő) bemutatásával együtt olyan értékeket is felmutat, amelyekre eddig vagy nem figyeltek fel eléggé, vagy szűklátókörűen mellőztek, nemritkán pedig szektáriánus módon tagadtak. Kítűnő emlékezetének, elfoglaltan (ellenfeleit is megszólaltató) történelmi rekonstruálásának köszönhetően, most közel kerülhet az olvasó azokhoz a különböző miliókból származó emberekhez, akik a két háború között a demokratikus közvéleményt képviselték, s akik valóban az erdélyi emberséget hordozták. Akiknek felfogásában és magatartásában a Fábry-féle humánus, a kétségbevonhatatlan értékekke szublimált-kompenzált kisebbségi létélmény megragadható. A Kacsó nyitotta széles panorámában nem csupán a kisebbség zömét alkotó egyszerű dolgozók jelennek meg. Nemcsak a közép- és felső tagjai vonulnak fel gyakran illúzióikkal s egyben a maguk hűségével anyanyelv és nép iránt, hanem megismerhetjük azokat a közéleti személyiségeket, magyar párti politikusokat s egyházi tényezőket, akiket az adott helyzet józan felmérése, bizonyos történelmi tanulságok levonása s talán éppen az a sokat idézett erdélyi szellemiség is arra készítetett, hogy tevőleges szerepet vállaljanak a jogegyenlőségért folyó küzdelem egyik vagy másik frontján. És nemcsak személyekről, hanem intézményekről, írói társaságokról, folyóiratokról, lapokról, politikai szervezke- dekről, szövetségezetről, gazdasági egyesületekről is szó van, hiszen viszontagsá- gos létük és működésük elválaszthatatlan attól, amit sommásan a felszabadulás előtti romániai magyar közéletnek szokás nevezni.

Ne gondoljuk azonban, hogy a mindezt árnyaltan bemutató retrospektíva for- rása a szerző valamilyen eszmei határozatlanságában, békülékenységében talál- ható. Nem, Kacsó Sándor nem alkudott meg sem akkor, sem memoárjának szer- kesztése közben. Nem szépit, és nem akarja összebékíteni a tüzet a vízzel. Aki olyan szigorú tud lenni önmagával szemben, mint ő, annak semmi oka arra, hogy elvtelenül elnéző legyen mások hibái vagy bűnei iránt. A *Fogy a virág, gyűl az iszapot* elejétől végéig erős polemikus hangvétel jellemzi. A *Brassói Lapok* köz- véleményt formáló, bátor vezércikkírója, az egykori riporter, aki szenvedélyes hangú anketokban leplezett le a népnéző bankokat, panamázó hatóságokat és a fasizmus felé tájékozódó politikai klikkeket, aki dacolt érdek-maffiákkal, vidéki és fővárosi potentátokkal, most 30–40 év távlatában is fegyverként forgatja tol- lát. Céltáblái változatlanul azok, amelyek akkor voltak, amikor a jobboldali-kle- rikális *Erdélyi Lapok*, a megátalkodottan reakciós Gyárfás Elemér és társai ellen harcolt. A régi csaták felelevenítője azonban ma már a szocialista humanizmus magaslatáról tekinthet vissza egykori küzdelmeire, amelyeket a népi-transzilva- nista szabadelvűség fegyverzetében vívott.

Igen, Kacsó Sándor könyve alapján véve: harci krónika. A családi idill derűs mozzanatait csak egy-egy ellenpontként hangsúlyozzák e múltidézés mili- tans jellegét. És ez a vonás uralja a könyv jó részét kitéltő sajtótörténeti ada- lékokat. Azon a gazdagon árnyalt társadalmi freskón ugyanis, amelyet Kacsó a harmincas évek erdélyi magyar világról fest, élénk színekben ugrik elő a sajtó. Az újságírást, a publicisztikát szolgálatnak tekintő emlékiró szinte napról napra menően pergeti le előttünk főként a Brassói Lapok számairól készített — merész akciókban és konfliktusokban bővelkedő — montázsát. Ebből a visszatekintésből a mai sajtótörténeti kutatók számára is releváns felismerés adódik: az újság, e hagyományos tömegkommunikációs eszköz megkülönböztetett fontosságú funkció- t töltött be a kisebbségi magyarság életében. Fókusként gyűjtötte össze a társa- dalmi-művelődési életének összes területeiről származó információkat. Leleplezett és oktatott, kezdeményezett és szervezett. Hatékonyan alakította közvéleményét. Rádió és televízió hiányában a demokratikus haladó napilapok munkáltak a helytállásnak, az erők összefogásának tudatát, napirenden tartották a problémá- kat, s a különböző akciókról tudósítottak. A sajtó volt a nyelvápolás fóruma a tömegek számára, s a nemzetiségi tudat oly lényeges tényezőjének, mint az iro- dalomnak, egyik fő istápolója. Éppen a Brassói Lapok immár sárguló oldalainak átlapozásával, illetve élményszerű közvetítésével válik Kacsó Sándor könyve a kisebbségi élet valóságos enciklopédiájává. Megtaláljuk benne a közbirtokosság kérdéséről a parlamenti csatáig, az iskolaügyektől a Népszövetséghez (eredmény- telenül) benyújtott panaszokig mindazt, ami ezt a létet pozitívumaiban és negatí- vumaiban jellemezte.

Ez a lexikon azonban nem tények és adatok száraz leltára. A „szolgáló” harcos újságíró krónikájából az egykori küzdelmek egész stratégiája és taktikája bontakozik ki. Megismerjük a dagály s az apály szakaszait, és megtanuljuk belőle az aprómunka építő, reménytápláló erejét, hősiességét becsülni. A gyakran vakme- rően támadó Kacsó Sándor „vissza is tudott vonulni”, hogy a szövetséget-szer-

vezésnek, olcsó könyvek kiadásának sziszifuszi munkájával ne csak kenyeret biztosítson, hanem jövőt is építsen. A *Fogy a virág, gyűl az iszapban* nyújtott „harcászati szabályzat”-ban a következetesen demokratikus kisebbségi törekvések vezérelveit (alkalmazásuk példatárával együtt) foglalja össze. Akiben Németh László és Keresztury Dezső a „gátkötő székely legény”-t látta, aki a szökevények *Nem lehet!*-jével szemben szinte maximális tartalommal tudta feltölteni az *Ahogy lehet!* rezignációra is készítő jelszavát, vallotta és vállalta, hirdette és alkalmazta ezeket az elveket.

A Kacsó könyvét meleg elismerés hangján méltató Méliusz József így jellemzi ez elvekben konkretizálódó „nemzetiségi realizmus”-t: „Az antidemokratizmus, a hitbuzgalmi konzervativizmus, a nacionalizmus ellen. Önnevelés a kisebbségi demokratizmusra. Melynek a harmincas évek második felére a történelem új nevet adott: antifasizmus. És hiteles tájékozódást a román demokratizmusra, antifasizmusra. Fasizmussal, reakcióval szövetkezni mindig is kisebbségi öngyilkosság volt.” Ez az elvi hitvallás s a szellemében érvényesülő, meg nem alkuvó magatartás avatta Kacsó Sándort a pártvezette MADOSZ szövetségésévé, a Vársárhelyi Találkozóban csúcsozó, népfront jellegű mozgalom egyik reprezentatív szószólójává. Azoknak a rétegeknek a hiteles képviselőjévé, amelyek nélkül minden kisebbségvédelmi kezdeményezés meddő maradt volna, de amelyekkel szövetségben a MADOSZ is kinőhetette a szektarianizmus gyermekbetegségét. Kacsó könyve ilyképpen a népfrontpolitika történelmi lehetőségének és szükségszerűségének meggyőző bizonyítéka.

Csehi Gyula „párhuzamos önéletrajzok”-nak nevezte az utóbbi években e tájakon örvendetesen szaporodó memoárokat. Méliuszt viszont az nyugtalanítja, hogy a Kacsóval párhuzamos életrajzok lehetséges szerzői már nemigen mutatkoznak, s noha a *Fogy a virág, gyűl az iszapot* olvasva önmaga történetét élte újra, ő sem fogja ezt megírni. Valóban, a párhuzamosság gyakran jellemzi az utóbbi fél évszázadot átfogó önéletrajzokat. Én azonban azokra az érintkezési felületekre, egybefonódásokra hívnám fel a figyelmet, amelyek valaminő *szerves egységet* teremtenek például Kacsó Sándor és Nagy István önéletrajzi kötetei, valamint Méliusz József — ugyancsak életrajzi jellegű —, második kiadásában nagy sikert aratott *Sors és jelkép* című könyve között. Méliusz így jellemzi könyvének társadalmi-szemleli hátterét, „valóság-kanavász”-át: „Nálunk, a romániai nemzeti-kisebbség plebejus vonulatán, az előkészítés gyakorlatilag a Magyar Dolgozók Szövetségének — MADOSZ — mozgalmi szellemét itatta át. Nemzeti-forradalmi szervezetünk ilyképp egészítette ki népi-nemzeti radikális tartalommal az osztályharc tényeire támaszkodó proletárforradalmi tendenciát és agitációt. A *Korunk* is a kettő intellektuális szintézisét teremtette meg, így lehetett magyar, romániai és internacionalista, s érkezhett el a népfront idején fejlődése minőségi csúcsára az antifasizmus szintetizálásában.” Nos, ha Nagy István, aki oly sokat köszönhet Gaál Gábornak, ezt a döntő szerepű proletárforradalmi tendenciát s a belőle kinövő munkásértelmiséget ábrázolja, a *Korunk*-szerkesztő Méliusz pedig a párt irányítása alatt kibontakozó nemzeti-forradalmi mozgalomban tevékenykedő humanista írástudót eleveníti meg, Kacsó Sándor azt a réteget hozza most be történelmi tudatunkba, amelynek az említett népi-nemzeti radikalizmus a kifejezése volt. Mélyen szimbolikusnak érzem, hogy szószólójuk, Kacsó Sándor eljutott a román demokrácia erőivel való szövetség gondolatáig, a köztársasági Spanyolország melletti szolidaritásig, eljutott ahhoz a harcoss antifasizmushoz, amely a három memoár közös eszmei vezérmotívuma.

Éz a három mű gyarapodó memoáriródmunk csúcsait jelenti. Mindannak a színe-javát, amit egy sok csatát vívott, reményekben és csalódásokban, sikerekben és kudarokban gazdag életet élt nemzedék íróexponensei tanulságokban és intelmekben megfogalmazhattak. És miután egyes nepek művelődésében gyakran néhány műfajnak kell egyszerre több funkciót is teljesítenie, más műfajokat, kutatási ágakat helyettesítenie, pótolnia, nem tűnik túlzásnak az a hipotézis, hogy ezek a minden szempontból magas színvonalú önéletrajzok a maguk globális jellegével, társadalmi keresztmetszeteket nyújtó képeivel, forrásértékű adataival máris a romániai magyarság két világháború közötti korszakának jobb megismerését szolgálják.